

Vlastníctvo a ochrana hnuťelných archeologických nálezov

Róbert ANTAL

ANNOTACE: *Predložený článok pojednáva o vplyve rôznych modelov prístupu k vlastníctvu archeologických nálezov na ich ochranu. Najskôr prezentuje teoretické východiská, na ktoré nadväzuje popisom troch odlišných modelov – Českej republiky, Rakúska a Spojeného kráľovstva. Pozornosť venuje právnej úprave a ochrane archeologických nálezov v praxi. Na záver sú tieto prístupy porovnané a vyhodnotené je ich úspešnosť.*

Úvod

Hnuťelné archeologické nálezy sú základnou súčasťou archeologického a teda aj kultúrneho dedičstva, ktoré sa štáty rozhodli chrániť. Ochrana týchto statkov je tradične verejným záujmom, ktorý jednotlivé krajiny deklarujú v rôznych právnych predpisoch. Česká republika vyjadruje záujem chrániť kultúrne bohatstvo výslovne už v preambule ústavy.¹

Aby bolo možné archeologické nálezy úspešne chrániť, je v prvom rade nutné ich správne definovať. K tomu jednotlivé krajiny pristupujú odlišne, vo všeobecnej rovine je tak vhodnejšie prihladiť k odbornej archeologickej definícii. Archeológia ako veda archeologické dedičstvo nevníma primárne ako objekt verejného záujmu, ale ako objekt vlastného vedeckého skúmania. Jednotlivé súčasti archeologického dedičstva tak nazýva archeologickými prameňmi. Tie môžu byť priame a nepriame. Priamy archeologický prameň zahŕňa pamiatky hmotnej kultúry (artefakty) vrátane ich nálezových okolností. Archeologické pramene Podborský delí na imobilné a mobilné terénne pramene, teda na hnuťelné a nehnuťelné terénne artefakty (resp. z právneho hľadiska nálezy). Mobilné pramene sa ďalej delia na artefakty človekom vyrobené (zbrane, nástroje, ozdoby), artefakty človekom vyprodukované (pozostatky rastlinnej výroby), artefakty človekom použité (zvieracie kosti) a pozostatky človeka (antropologický materiál).² Na rozdiel od právnych predpisov v tomto koncepte nie je vymedzený vek predmetných artefaktov.

V momente keď je definovaný chránený záujem, je možné pristúpiť k jeho ochrane. Rôzne krajiny volia rôzne formy ochrany archeologického dedičstva a to sa týka aj ochrany konkrétnych hnuťelných archeologických nálezov. Možnosti ich ochrany sa odvíjajú už od majetkových pomerov k týmto predmetom.

V rámci predloženého textu bude pozornosť upriamená na tri hlavné skupiny. Štáty z prvej skupiny (napr. Česká republika a Slovensko) v zásade nepripúšťajú súkromné vlastníctvo

archeologických nálezov. Do druhej skupiny patria štáty (napr. Rakúsko), ktoré sa ubrali cestou spoluvlastníctva nálezov, a v rámci tretej skupiny štátov (napr. Veľká Británia) môžu za istých okolností vlastníť archeologické nálezy aj bežné fyzické osoby.

Nasledujúci text si kladie za úlohu bližšie preskúmať uvedené tri prístupy k vlastníctvu hnuťelných archeologických nálezov a identifikovať ich pozitívne a negatívne aspekty. Za týmto účelom bude najskôr popísaná relevantná právna úprava vybraných krajín a jej silné a slabé stránky s ohľadom na situáciu v praxi. Cieľom bude zistiť, ako sa teoreticky popísané prístupy premietajú do reálneho nakladania s archeologickými nálezmi.

Na vytyčenie témy práce úzko nadväzuje aj problematika hľadania archeologických nálezov pomocou detektoru kovov a následného nelegálneho obchodu s nimi. Napriek úzkemu súvisu je však každá z tém natoľko komplexná, že nie je možné ich plne reflektovať v rámci jedného odborného článku. Predložený text sa preto zameriava primárne na rozdielne právne prístupy k otázke vlastníckeho práva a stručne uvádza ich dopady v praxi. Úlohou článku nie je kvantifikovať objem odbornej obci „stratených“ nálezov v dotknutých krajinách. Problematika hľadania archeologických nálezov navyše už bola autorom spracovaná³ a podrobný výskum nelegálneho obchodu s archeologickými nálezmi aktuálne prebieha.⁴

Teoretické prístupy k vlastníctvu archeologických nálezov

Profesor James O. Young⁵ v roku 2006 predstavil teoretický náhľad na vlastnícke právo archeologických nálezov. Pritom definoval štyri skupiny kandidátov na právoplatného vlastníka nálezov – jednotlivcov, kultúrnu skupinu, národ a ľudstvo ako celok.⁶

Model vlastníckeho práva ľudstva ako celku nie je z hľadiska praktických otázok ochrany archeologického dedičstva veľmi prínosný a v rámci vnútroštátnych noriem nevídaný. Re-

álne tento prístup k archeologickým nálezom naznačuje napríklad haagsky Dohovor na ochranu kultúrnych statkov za ozbrojeného konfliktu,⁷ alebo Dohovor UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva.⁸ Pre ochranu konkrétnych nálezov však tento

■ Poznámky

1 Ústavný zákon č. 1/1993 Sb., Ústava Českej republiky, Online dostupné: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-1>, vyhľadane 20. 9. 2020, cit. ust. Preambula.

2 Vladimír Podborský, *Úvod do studia archeologie*, Brno 2012, cit. s. 37–42.

3 Autor tému podrobne spracoval v rámci diplomovej práce. Text s výsledkami výskumu prešiel recenzným konaním a v podobe odborného článku by mal byť publikovaný v periodiku Ministerstva vnútra Správni právo. Do toho momentu bližšie k problematike viď Róbert Antal, *Využitie detektoru kovov pri hľadaní archeologických nálezov* (diplomová práca), Katedra práva životného prostredia a pozemkového práva, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2018.

4 Relevantný výskum je autorovým zameraním v rámci doktorského štúdia a jeho výsledky budú prezentované v rámci dizertačnej práce.

5 James O. Young je profesorom filozofie na University of Victoria, kde sa okrem iného zaoberá umením, estetikou a etikou v kultúre, na ktoré prirodzene nadväzuje aj otázka mi kultúrneho vlastníctva. V tomto ohľade tak neopomenul ani problematiku archeologických nálezov, aj keď tie nie sú jeho primárnym zameraním. Online dostupné: <https://www.uvic.ca/humanities/philosophy/people/facultymembers/profiles/young.php>, vyhľadane 20. 9. 2020.

6 James O. Young, Cultures and the ownership of archaeological finds, in: Chris Scarre – Geoffrey Scarre (edd.), *The ethics of archaeology. Philosophical perspectives on archaeological practice*, Cambridge 2006, s. 15–31, cit. s. 15–16.

7 Dohovor na ochranu kultúrnych statkov za ozbrojeného konfliktu. Online dostupné: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/1958-94>, vyhľadane 20. 9. 2020.

8 Dohovor UNESCO o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva. Online dostupné: <http://www.pamiatky.sk/sk/page/svetove-dedicstvo/>, vyhľadane 20. 9. 2020.

koncept nemôže byť dostatočný, lebo nerieši otázku držby nálezov a špecifiká ich ochrany.

Model, kedy by vlastníkom boli príslušníci určitej kultúrnej skupiny, nemusí byť vo svojej podstate zlý, v stredoeurópskom priestore by však veľké uplatnenie pravdepodobne nenašiel. Význam tohto prístupu sa prejaví skôr u krajín, kde majú kultúrne skupiny stále výrazné postavenie. Ako príklad možno uviesť napríklad rôzne skupiny pôvodného obyvateľstva v Severnej Amerike. Pokiaľ ide o právoplatnosť nároku, Young uvádza, že ten je buď možné vysledovať priamo od pôvodných príslušníkov kultúry k tým dnešným (koncept dedičstva), alebo je možné ho odvodiť od toho, pre koho budú mať artefakty najväčší prínos (koncept kultúrnej hodnoty).⁹ Problémy by mohli pri uvedenom modeli vyvstať už pri snahe jednoznačne právne definovať pojem kultúrnej skupiny a tiež za predpokladu, že by sa ľudia cítili príslušníkmi viacerých kultúr zároveň. Vzhľadom na to, že Česká republika dnes nie je multikultúrnym štátom, nie je potrebné venovať uvedenému kontextu ďalšiu pozornosť.

Model národného vlastníctva je relatívne bežný ako v Európe, tak aj v ďalších krajinách. V rámci štátov, ktoré sú predmetom bádania tejto práce, sem patrí Česká a Slovenská republika a čiastočne tiež Spojené kráľovstvo, aj keď konkrétna podoba majetkových práv sa líši. Modelu národného vlastníctva tiež inklinuje Dohovor UNESCO o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov.¹⁰

Posledný model je model vlastníctva archeologických nálezov jednotlivcom. Pod týmto pojmom však Young nevníma iba osoby fyzické, ale aj osoby právnické. V rámci fyzických osôb vo výpočte uvádza v prvom rade hľadačov archeologických nálezov, ale tiež osoby, ktoré tieto nálezy kupujú. Pod právnickými osobami si Young predstavuje primárne múzeá a iné podobné inštitúcie,¹¹ ako ukáže rakúsky príklad, tento výpočet môže byť pestrejší. Ako obhajobu nároku hľadačov na vlastnícke právo k nálezom nimi nájdeným Young používa skutočnosť, že títo hľadači svojou aktivitou pre spoločnosť vykonávajú významnú službu, za ktorú by mali byť kompenzovaní. Ak by zákonodarca zvolil iný model vlastníckych práv, mali by byť hľadači kompenzovaní odlišným spôsobom. Nedoceňenie ich prínosu totiž môže viesť k strate záujmu o zverejňovanie nálezov a ochranu archeologického dedičstva.¹²

Okrem toho, aký prístup zvoliť, je vhodné zvážiť aj pohnútky, ktoré k tomu či onému konceptu vedú. V prvom rade ide o princíp ochrany a údržby nálezov. Pri otázke, komu by mali nálezy náležať, by mal preto zákonodarca tiež

zvážiť, kto je najschopnejší sa o ne adekvátne postarať. V druhom rade je dôležitý princíp prístupu verejnosti, a to ako odbornej, tak aj laickej. Ochrana kultúrneho dedičstva je vo väčšine krajín verejným záujmom, preto by mal držať archeologické nálezy ten, kto dokáže umožniť rovný prístup k nim. Nemenej dôležitým by mal byť princíp integrity. Nálezové celky by mali byť uložené pohromade tak, aby bola zachovaná ich kultúrohistorická a prípadne aj estetická hodnota.¹³

Tieto teoretické princípy môžu byť nepochybne zásadným faktorom pri rozhodovaní, ktorým smerom sa pri ochrane archeologických nálezov ubrať. Národné vlastníctvo by pravdepodobne malo zabezpečovať rešpektovanie princípu ochrany a údržby a do veľkej miery aj princíp prístupu verejnosti, nakoľko sú tieto predmety tradične uložené v múzeách a iných podobných inštitúciách. Princíp integrity by mal byť v zásade tiež garantovaný – ak sú všetky nálezy majetkom národa, resp. štátu, nemal by byť problém uložiť nálezy spoločne tak, aby neboli porušené ich vzájomné vzťahy.

Súkromné vlastníctvo však nutne nemusí byť v rozpore s týmito princípmi, jednotliviec, teda fyzická alebo právnická osoba totiž nemajúc strach z prípadných postihov môže svoje nálezy zverejniť a teda umožniť prístup verejnosti k nim. Otázka však je miera ochrany a údržby nálezov. Tá nemusí byť u fyzických osôb dostatočná. Rovnako môže byť ohrozený princíp integrity, amatérski hľadači totiž nemusia vždy odhaliť kompletne nálezové celky. Hlavne v situáciách, kedy využívajú detektory kovov, ostatné nemetalické nálezy môžu naďalej ostať neobjavené.

Platné právne normy majú za cieľ stanoviť čo najväčšiu mieru ochrany archeologických nálezov, pričom v mnohých aspektoch sa uberajú podobnou cestou. Ako však ukážu nasledujúce kapitoly, v prípade majetkových práv sa krajiny spoliehajú na odlišné koncepty.

Vlastníctvo archeologických nálezov v Českej republike

Skutočný vývoj právnej úpravy problematiky dnes nazývanej pamiatková starostlivosť začal na území dnešnej Českej republiky vládnym nariadením 274/1941 Sb., o archeologických památkách. Tento protektorátny predpis definoval archeologický nález (podľa zákona pamiatku) ako „*výtvy lidských rukou nebo přírodního užité člověkem, které pocházejí z doby pravěké a raně historické, jsou nebo budou získávány výkopy nebo nahodilými nálezy a jejich zachování je ve veřejném zájmu pro jejich vědeckou, uměleckou nebo vlastivědnou hodnotu*“.¹⁴

Podľa predpisu bol vlastníkom nálezov získaných v rámci archeologického výskumu priamo Protektorát Čechy a Morava, náhodné nálezy sa riadili normami občianskeho práva.¹⁵ To v praxi znamenalo postup podľa Všeobecného zákoníku občanského (známy tiež pod skratkou ABGB) a neskôr podľa občianskeho zákonníka č. 141/1950 Sb. Vlastnícke právo sa odvíjalo od ceny nálezu – vec ceny nepatrnej patrila nálezovi, vec hodnotnejšia patrila štátu.¹⁶ Prakticky tak v otázke majetkových pomerov k archeologickým nálezom nebola situácia jednoznačná, zákon však ešte priznával vlastnícke právo aj fyzickým osobám. Aby bolo ochrane verejného záujmu učinené zadost', vládne nariadenie zakazovalo držiteľom archeologických pamiatok ich menenie a ničenie bez súhlasu príslušného úradu.

Súkromné vlastníctvo archeologických nálezov neskôr vylúčil zákon č. 22/1958 Sb., o kultúrnych památkách, ktorý deklaroval, že všetky (tentokrát už aj náhodné) nálezy sú národným majetkom a ukladajú sa do múzeí. Podľa zákona je pamiatkou „*kulturní statek, který je dokladem historického vývoje společnosti, jejího umění, techniky, vědy a jiných oborů lidské práce a života, nebo jest jí dochované historické prostředí sídlištních celků a architektonických souborů, anebo věc, která má vztah k významným osobám a událostem dějin a kultury*“,¹⁷ a vlastníck je povinný „*vlastním nákladem pečovat*“.

■ Poznámky

⁹ Viz Young (pozn. 6), s. 17–18.

¹⁰ Dohovor UNESCO o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov. Online dostupné: <https://www.aspi.sk/products/lawText/1/34425/1/2/vyhlasaka-c-15-1980-zb-o-dohovore-o-opatreniach-na-zakaz-a-zamedzenie-nedovoleného-dovozu-vyvozu-a-prevodu-vlastnictva-kulturnych-statkov>, vyhľadané 20. 9. 2020.

¹¹ Viz Young (pozn. 6), s. 15.

¹² Ibidem, s. 30, 31.

¹³ Ibidem, s. 28–30

¹⁴ Vládní nařízení č. 274/1941 Sb., o archeologických památkách. Online dostupné: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/9650/1/2/vladni-narizeni-c-274-1941-sb-o-archeologických-pamatkách>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 1.

¹⁵ Ibidem, cit. ust. § 7.

¹⁶ Klára Prokopová, Fenomén soukromých archeologických sbírek a vývoj vlastnictví archeologických nálezů, in: *Dny práva – 2011*, Brno 2012, <http://www.law.muni.cz/content/cs/proceedings/>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. s. 3–5.

¹⁷ Zákon č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách. Online dostupné: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1958-22>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 2 ods. 1.

vat o jejích zachování a udržovat ji v dobrém stavu podle zásad památkové péče“.¹⁸

Na tento model následne nadviazal aj v Českej republike stále platný zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, do platnosti však už uviedol aj špecifickú definíciu archeologického nálezu. Tým je „po novom“ „věc (soubor věcí), která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku a zachovala se zpravidla pod zemí“.¹⁹ V aktuálnom znení zákon pripisuje vlastnícke právo primárne krajom, na ktorých území bol nález vykonaný, ďalej však stanovuje aj prípady, v ktorých je vlastníkom nálezu štát či obec.²⁰ Súkromné vlastníctvo hnutelných archeologických náleзов je tak v Českej republike aj naďalej vylúčené. Odmysliac si režim zákona č. 71/1994 Sb., o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty, ktorý umožňuje predaj archeologických náleзов s osvedčením,²¹ právne predpisy bližšie neupravujú otázku nadobudnutia vlastníckeho práva k archeologickým náleзам. Zo samotnej definície týchto predmetov však možno usudzovať, že sú archeologickými nálezymi už v momente, keď spĺňajú stanovené kritériá, teda sú dokladom alebo pozostatkem života človeka, spadajú do uvedeného časového obdobia a nachádzajú sa pod zemou. Už pred ich fyzickým vyzdvihnutím zo zeme by preto tieto predmety mali byť považované za archeologické nálezy a teda majetok kraja.

Špecifiká právnej úpravy na Slovensku

Čo sa týka ochrany kultúrneho dedičstva, na území Slovenskej republiky samozrejme po dlhú dobu panovali rovnaké pravidlá. V Českej republike stále aktuálny zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, na Slovensku platil do roku 2002, kedy zákonodarcia pristúpil k razantnej aktualizácii predmetných noriem. Od tohto roku platí zákon č. 49/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu. Aj keď sa prístup k vlastníctvu archeologických náleзов zásadne nezmenil, odchýlky sú zrejmé. Na Slovensku je totiž každý nález vlastníctvom Slovenskej republiky, pričom sa líši len jeho správca. Podľa toho, kým bol nález vykonaný, môže byť správcom archeologický ústav, múzeum zriadené ústredným orgánom štátnej správy alebo pamiatkový úrad.²²

Z hľadiska ochrany náleзов je možné vnímať jednotného vlastníka náleзов ako pozitívnu skutočnosť, teoreticky by tak totiž mal byť zabezpečený rovnaký prístup k ochrane všetkých náleзов. Väčšie množstvo inštitúcií, ktoré môžu plniť rolu správcu náleзу, by zas malo prispievať k naplneniu princípov prezentovaných Youngom, Archeologický ústav, múzeá či pamiatkový úrad sú vzhľadom na svoju odbor-

nosť správnym miestom na uskladnenie archeologických náleзов tak, aby nedochádzalo k ich ďalšej degradácii či poškodeniu. Všetky zmienené subjekty tiež dokážu zabezpečiť prístup odbornej verejnosti k náleзам, múzeá navyše umožňujú aj prístup verejnosti laickej. Keďže uvedené inštitúcie nie sú centralizované na jedno miesto, nie je tiež problém uložiť nálezy v regiónoch, z ktorých pochádzajú a pre ktoré majú najväčší význam a hodnotu.

Okrem rozdielu v osobe vlastníka archeologických náleзов sa dnes právna úprava na Slovensku od tej českej odlišuje aj v spôsobe ich ochrany a vymedzení protiprávneho konania fyzických osôb. Kým na správnoprávnej úrovni rozdiely nie sú veľké,²³ normy trestného práva vykazujú zásadnú odlišnosť. Tou je skutková podstata trestného činu špeciálne zameraná na vyhľadávanie, vykopanie (či iné vyzdvihnutie a premiestnenie) archeologických náleзов a iné poškodzovanie archeologického dedičstva. Spáchanie tohto trestného činu môže mať za následok odňatie slobody až na dva roky. V prípade spáchania trestného činu za pomoci detektoru kovov sa sadzba pohybuje v rozpätí jedného až piatich rokov.²⁴ Z hľadiska teórie možno vnímať slovenské právne normy ako inšpiráciu, prax však ukazuje, že tieto mierne odlišné prístupy nevyvolávajú zásadne rozdielne následky v ochrane archeologického dedičstva.²⁵

Dopad právnej úpravy na ochranu hnutelných náleзов v ČR

Ochrana kultúrneho dedičstva je verejným záujmom, preto je prirodzené, že niektoré jeho súčasti budú majetkom štátu, alebo jeho zložiek. V prípade architektonických pamiatok to nemusí byť vždy nutné, nakoľko sú nástroje ich ochrany bohatšie. Aj v ich prípade však, za predpokladu, že je reč o kultúrnych pamiatkach, pamiatkový zákon stanovuje predkupné právo štátu.²⁶ Týmto spôsobom zákonodarcia vytvára záruku, že v nevyhnutných prípadoch sa tieto súčasti kultúrneho dedičstva dostanú do jeho vlastníctva, čím by mala byť zabezpečená ich ochrana. U archeologických náleзов by však tento prístup nebol rozumný z viacerých dôvodov. Hnutelné archeologické nálezy sú tradične malé a zároveň veľkého počtu, teda je ich povaha úplne opačná než u zmienených architektonických pamiatok, prípadne u nehnuteľných archeologických náleзов. Predstava, že by štát bol schopný kontrolovať starostlivosť majiteľov o predmetné nálezy, je preto nereálna. Štát by nemal v zásade žiadnu šancu monitorovať ich pohyb, podmienky, v akých sú nálezy uchovávané, a ani stav, v akom sa aktuálne nachádzajú.

Archeologické nálezy sú navyše už aj dnes predmetom záujmu laickej verejnosti. Tá nálezy aktívne vyhľadáva a (v lepšom prípade) odovzdáva do múzeí či rôznych archeologických inštitúcií. V mnohých prípadoch však tieto nálezy končia v súkromných zbierkach hľadačov, ale-

■ Poznámky

18 Ibidem, cit. ust. § 8 ods. 1.

19 Zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči. Online dostupné: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1987-20>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 23 ods. 1.

20 Ibidem, cit. ust. § 23a.

21 Zákon č. 71/1994 Sb., o prodeji a vývozu předmětů kulturní hodnoty. Online dostupné: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1994-71>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 3.

22 Zákon č. 40/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu. Online dostupné: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-49>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 40 ods. 6.

23 Ustanovenie § 42 ods. 1 písm. m) zákona č. 40/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu, na rozdiel od českej normy výslovne definuje hľadanie archeologických náleзов ako priestupok. Bežná výška sankcií je veľmi podobná prístupu v Českej republike. V rámci samotnej činnosti správnych orgánov tak nebadat veľké rozdiely, jednoznačné a výslovne zadefinovanie tejto protiprávnej činnosti však teoreticky môže aspoň časť potenciálnych hľadačov od aktivity odradiť. Túto preventívnu funkciu slovenskej právnej normy však možno v praxi len ťažko overiť.

24 Zákon č. 300/2005 Z. z., Trestný zákon, v znení neskorších predpisov. Online dostupné: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>, vyhľadané 20. 11. 2020, cit. ust. § 249.

25 Slovensko podobne ako Česká republika v praxi bojuje napríklad s problémom amatérskych hľadačov archeologických náleзов. Aj napriek tomu, že za týmto účelom bola vytvorená špeciálna skutková podstata trestného činu a nelegálnu činnosť je tak možné riešiť nie len konaniami správnymi, ale aj trestnými, počet prípadov nereflektuje skutočný rozsah činnosti. Bližšie k problematike viď Róbert Antal, *Využívání detektoru kovov při hledání archeologických náleзов* (diplomová práca), Katedra práva životního prostředí a pozemkového práva PRF MU, Brno 2018.

26 Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (pozn. 19), cit. ust. § 13.

27 Téma obchodu s archeologickými nálezymi je samostatnou a obsiahlou kapitolou archeologickej pamiatkovej starostlivosti v Českej republike. Pokiaľ je autorovi známe, okrem právnych predpisov a základných teoretických náhľadov na problematiku dnes nie sú k dispozícii dostatočne spracované tvrdé dáta týkajúce sa tejto nelegálnej činnosti. V tejto chvíli tak nie je možné kvantifikovať rozsah čierneho obchodu s archeologickými nálezymi v Českej republike. Relevantný výskum je autorovým zameraním v rámci doktorského štúdia a jeho výsledky budú prezentované v rámci dizertačnej práce.

bo sú predmetom čierneho obchodu či už vnútroštátneho, alebo medzinárodného.²⁷ To všetko sa deje aj napriek tomu, že nálezy nie sú predmetom súkromného vlastníctva, prakticky to bohužiaľ umožňuje latentná povaha tejto nelegálnej činnosti.²⁸ Umožnenie súkromného vlastníctva huteľných archeologických náleзов by tieto aktivity pravdepodobne výrazne podporilo. V spojitosti s vyššie uvedeným problémom kontroly takýchto náleзов by v konečnom dôsledku došlo k strate veľkého množstva informácií a reálne by nebolo možné udržať prehľad o tom, aké nálezy a v akom objeme sa v Českej republike nachádzajú, alebo nachádzali. Tým by nepochybne kultúrne dedičstvo utrpelo vážne škody. Z hľadiska ochrany jednotlivých náleзов je preto súkromné vlastníctvo neprípustné.

Primárne sú však archeologické nálezy získavané v rámci archeologických výskumov, povaha ktorých je v dnešnej dobe zásadne záchranná. V praxi je teda potreba výskumu vyvolaná napríklad stavebnou činnosťou.²⁹ Za predpokladu, že stavebná činnosť a súvisiaci výskum prebiehajú v súlade s platnými predpismi, nemali by byť huteľné archeologické nálezy ohrozené. Často sa však v praxi ukazuje, že stavebníci svoje povinnosti neplnia. Dôsledkom bohužiaľ býva čiastočné, alebo v extrémnych prípadoch aj úplné zničenie archeologickej lokality.³⁰ Pri tom samozrejme dochádza aj k poškodeniu huteľných archeologických náleзов a teda k poškodeniu majetku kraja, štátu alebo obce. Na základe uvedeného možno predpokladať, že takáto činnosť by mohla a mala byť považovaná za trestný čin poškodenia cudzej veci. Je však nutné poznamenať, že koncept, ktorý sa v teoretickej rovine môže javiť ako jednoduchý, v praxi vykazuje minimálne jeden základný nedostatok, ktorým je samotné zhodnotenie, či k škode došlo, problematické je následne aj jej vyčíslenie. Pred vykonaním samotného záchranného archeologického výskumu totiž veľakrát nie je možné určiť kultúrohohistorickú hodnotu danej lokality a náleзов, ktoré sa na nej nachádzajú. Neskôr, po zničení lokality stavebnými mechanizmami, už zas nemusí byť možné archeologické nálezy dohľadať, navyše tiež dochádza k strate sprievodných informácií, ktoré k významu a hodnote lokality výrazne prispievajú.³¹ Pokusy o ochranu archeologického dedičstva týmto spôsobom sú tak dnes skôr ojedinelé.³²

Z tohto hľadiska je možné vnímať vlastnícke právo štátu a územných samosprávnych celkov ako pozitívne. Práve štát, resp. zákonodarcia, ktorý ho reprezentuje, totiž v právnych predpisoch stanovil významný verejný záujem na ochrane kultúrneho dedičstva. Práve štát

by teda mal mať najväčší záujem na ochrane tohto statku. A práve štát by preto mal zaručiť, že prípady, kedy sú archeologické nálezy poškodzované, nezostanú nepovšimnuté, ale budú predmetom trestného konania. V prípade súkromného vlastníctva náleзов sa môžu vynárať isté pochybnosti o tom, či by boli takéto prípady prešetrované. Ako nedostatok aktuálneho českého prístupu sa však môže javiť nejednotnosť v osobe vlastníka (ako to možno vidieť na príklade Slovenskej republiky), ktorý by jednotne pristupoval k ochrane archeologických náleзов.

Okrem zmienených správnych a trestných nástrojov ochrany archeologických náleзов má teoreticky vlastník náleзов k dispozícii aj občianskoprávny nástroj ochrany svojho vlastníckeho práva. Tým je tzv. reivindikačná žaloba, resp. žaloba na vydanie veci podľa občianskeho zákonníka. Vlastník o vydanie veci môže žalovať tohto, kto vec neprávom zadržuje, pritom by však mal byť schopný vec popísať takými znakmi, ktorými sa rozoznáva od iných vecí rovnakého druhu.³³ Táto situácia by mohla pravdepodobne nastať v súvislosti s amatérskym hľadaním náleзов, kedy by hľadač nájdene nálezy neodovzdal, ale ponechal by si ich v držbe. Ak by si bol teda vlastník tejto skutočnosti vedomý, mohol by zmienený inštitút využiť. V praxi je takáto situácia v zásade vylúčená, keď už je totiž držba náleзу fyzickou osobou odhalená, je to väčšinou práve pri samotnom hľadaní archeologických náleзов a vec je následne riešená v správnom konaní.

Pri pohľade na predstavený model skrz teoretické princípy prezentované v druhej kapitole možno konštatovať, že ochrana a údržba náleзов by mala byť v zásade zachovaná, nakoľko sú tieto uložené v múzeách a obdobných inštitúciách, ktoré majú potrebné znalosti a prostriedky na adekvátnu konzerváciu rôznych druhov náleзов. Zároveň je zabezpečený aj prístup verejnosti, archeologické nálezy sú totiž tradične v týchto inštitúciách prezentované. V Českej republike sú vďaka vlastníctvu krajov a obcí archeologické nálezy uložené na území, na ktorom sa našli, preto by mala byť takáto prezentácia pre verejnosť relevantnejšia. Tento aspekt tiež umožňuje realizáciu princípu integrity, artefakty totiž nie sú úplne odtrhnuté od pôvodného miesta náleзу. Na základe uvedeného sa aktuálny prístup k majetkovým právam javí (v porovnaní s modelom súkromného vlastníctva) ako správny.

Vlastníctvo archeologických náleзов v Rakúsku

Rakúsko vychádza v otázke vlastníckeho práva k archeologickým nálezom z rovnakého

základu ako aj Česká republika, na rozdiel od nej sa však od tohto základu zatiaľ výraznejšie neodchýľilo. Od roku 1812 vyššie zmienený zákonník ABGB poznal tri skupiny náleзов:

1. Nálezy stratené alebo zabudnuté, ktoré mali byť ohlásené a vrátené majiteľovi. V prípade, že sa majiteľ neprihlásil, nález pripadol nálezcovi.

2. Nálezy skryté, ktorých majiteľa nebolo možné identifikovať. Nálezy pripadli nálezcovi.

3. Nálezy skryté veľkej hodnoty (poklady), ktoré pripadli do ideálneho spoluvlastníctva nálezu a majiteľa pozemku, na ktorom bol nález vykonaný.³⁴

Uvedený systém v Rakúsku platil až do roku 1999, kedy boli vlastnícke pomery upravené. Dôvodom pre zmenu bol aj napriek deklarova-

■ Poznámky

28 Využívanie detektorov kovov na hľadanie archeologických náleзов je v Českej republike dlhodobý problém, ktorý aktuálne nemá rozumné riešenie. Táto činnosť je považovaná za neoprávnený výkon archeologického výskumu, ako taká je preto priestupkom podľa zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Analýza činnosti správnych orgánov však ukázala, že reálne je v rámci správnych konaní riešené iba minimum prípadov. Otázka amatérskoho detektoringu je príliš obsiahla na to, aby bolo možné venovať jej dostatočnú pozornosť v rámci tohto článku. Autor tému podrobne spracoval v rámci diplomovej práce. Text s výsledkami výskumu prešiel recenzným konaním a v podobe odborného článku by mal byť publikovaný v periodiku Ministerstva vnútra Správni právo. Do toho momentu bližšie k problematike viď Róbert Antal, *Využívanie detektoru kovov pri hľadaní archeologických náleзов* (diplomová práca), Katedra práva životného prostredia a pozemkového práva PRF MU, Brno 2018.

29 Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (pozn. 19), cit. ust. § 22 ods. 2.

30 Róbert Antal, Ničenie archeologických lokalít v Českej republike. Správneprávne sankcie. In Milan Douša – Tatiana Gmitrová – Oskar Tóth et al., *Teória a prax verejnej správy*. Košice 2020, s. 264–269, cit. s. 266.

31 Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Online dostupné: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 228.

32 Alternatívnu možnosť ochrany archeologického dedičstva normami trestného práva by mohla priniesť kvalifikácia nesplnenia povinností stavebníka ako poškodenia a ohrozenia životného prostredia podľa § 293 a § 294 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Autor si však nie je vedomý toho, že by bol podobný postup v praxi vyskúšaný.

33 Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Online dostupné: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>, vyhľadané 20. 11. 2020, cit. ust. § 1040 a § 1041.

34 Raimund Karl, Archaeological Responses to 5 Decades of Metal Detecting in Austria, *Open Archaeology* 2016, 2016, č. 2, s. 278–289, cit. s. 283.

nej snahe o zjednodušenie právnej úpravy skôr zväčšujúci sa problém s amatérskymi archeológmi, resp. hľadačmi archeologických nálezov.

V tejto súvislosti je vhodné aspoň stručne naznačiť, akým spôsobom archeologické výskumy v Rakúsku prebiehali. Na rozdiel od Českej a Slovenskej republiky nebola možnosť vykonávať archeologické výskumy osobám bez patričného vzdelania nikdy zásadne odopieraná. Aj keď bol výkon archeologického výskumu už od roku 1923 viazaný na povolenie úradu (Bundesdenkmalamt, ďalej v texte aj BDA), toto povolenie mohlo byť udelené ktorémukoľvek rakúskemu občanovi. V priebehu druhej polovice 20. storočia tak veľké množstvo výskumov vykonávali a najviac nálezov nachádzali práve amatéri. Podobne ako u nás, aj v Rakúsku však platilo, že náhodné nálezy museli byť ponechané *in situ* až do príchodu odborníkov. Používanie detektorov kovov však podľa rakúskych autorít nezapadalo ani do jednej kategórie. Nálezy síce boli do istej miery náhodné, lebo veľakrát pochádzali z území, ktoré neboli považované za archeologické lokality, a neboli získané v rámci štandardného výskumu, hľadači však zároveň svoju činnosť vykonávali cielene a s úmyslom nálezy objaviť. V konečnom dôsledku však aj tak necítili potrebu žiadať si o povolenie k výskumu, BDA na druhú stranu nemalo kapacity na to, aby mohlo ku každému „náhodnému“ nálezu vyraziť a patrične ho zdokumentovať. V nadväznosti na vyššie zmienené pravidlá týkajúce sa vlastníckeho práva mnoho takýchto nálezov pripadlo do vlastníctva nálezcu, a to bez toho, aby malo BDA o náleze akékoľvek povedomie. Ochrana a skúmanie archeologického dedičstva preto zásadne trpeli a nálezy ostávali verejnosti (ako laickej, tak aj odbornej) naďalej neznáme.

Situácia sa zdala byť neúnosná, preto muselo dôjsť k viacerým zmenám. Ešte deväť rokov pred úpravou vlastníckych pomerov zákonodarca zmenil náležitosti archeologických výskumov tak, aby o povolenie museli nevyhnutne žiadať aj amatéri používajúci detektory kovov. Cieľom bolo túto činnosť regulovať a čo možno najviac aj eliminovať. Od roku 1999 sa pravidlá ešte sprísnili tak, aby povolenie mohlo byť vydané iba osobe s ukončeným vysokoškolským vzdelaním v odbore archeológia.³⁵

A konečne, v rovnakom roku došlo aj k zmene v otázke vlastníckych práv k hniteľným archeologickým nálezom. Tie sú po novom považované za „poklad“ bez ohľadu na to, akú majú hodnotu. Tým pádom všetky archeologické nálezy v Rakúsku dnes pripadajú do spoluvlastníctva nálezcu a majiteľa pozemku. Podľa

pôvodnej úpravy štát nemal k detektorovým nálezom žiadny prístup, a to ani v prípade, že šlo o nálezy nelegálne. Tieto predmety by si mohol nárokovať jedine pôvodný majiteľ, to však z povahy vecí samozrejme nebolo reálne. V prípade pokladu však má štát právo skonfiškovať podiel nálezcu na nelegálnom náleze.³⁶

Dopad právnej úpravy na ochranu hniteľných archeologických nálezov v Rakúsku

Ako ukázal pohľad na právne predpisy, úprava vlastníckeho práva je v susednom Rakúsku značne odlišná od českého a slovenského prístupu. Otázkou však je, nakoľko dokázali zmeny z deväťdesiatych rokov zvýšiť mieru ochrany archeologického dedičstva. Už pri českom príklade boli prednesené dôvody, pre ktoré je vhodné, aby boli archeologické nálezy majetkom štátu. Rakúsko držiak sa svojich tradícií k tak výraznej zmene zatiaľ nepristúpilo a v istých ohľadoch na to dopláca.

Áké sú teda základné pravidlá pre výkon archeologických výskumov? Povolenie môže dostať iba fyzická osoba s patričným vzdelaním, všetky povinnosti, ktoré BDA stanoví, sa tak viažu priamo k tejto osobe. Vzhľadom na to, že výskumy následne väčšinou vykonáva, alebo minimálne financuje právnická osoba, ktorej je táto fyzická osoba zamestnancom, podiel príslušajúci nálezcu nálezu pripadá jej, druhý podiel aj naďalej patrí vlastníčkovi pozemku.

Prakticky však samozrejme nedochádzalo k tomu, že by niektoré nálezy ostávali vlastníčkovi pozemku, nálezca totiž tento druhý podiel väčšinou odkúpil. Po zmene právnej úpravy však u výskumov s väčším objemom nálezov súhrnná hodnota, ktorú tieto podiely majú, rastie do závažných výšok, a to aj v prípade, že má každý nález iba hodnotu 0,01 euro. Pred tým, kým sa tento proces týkal výhradne „pokladov“, nebolo v konečnom dôsledku odkúpenie podielov tak finančne náročné, ako je to dnes. Veľké množstvo nálezov preto ostáva v ideálnom spoluvlastníctve nálezcov a majiteľov pozemkov, čo situáciu z hľadiska nakladania s týmito artefaktami značne komplikuje.³⁷ Nehovoriac o skutočnosti, že eliminovať problém s amatérskymi hľadačmi sa vykonanými zmenami nepodarilo a ich počet stále rastie. Vzhľadom na to, že už nežiadajú o povolenia k výskumu, ale svoju činnosť vykonávajú protiprávne, o nich BDA nemá reálne takmer žiadny prehľad.³⁸

Otázne tak je, nakoľko sa Rakúsku darí držať princípov prezentovaných v druhej kapitole. U nálezov zo štandardných výskumov problém byť nemusí, ale u veľkého množstva detektorových nálezov je dodržiavanie princí-

pov ochrany a údržby, prístupu verejnosti a integrity nepochybne sporný.

Vlastníctvo archeologických nálezov v Spojenom kráľovstve

Po veľmi dlhé obdobie vychádzala úprava nálezov v Anglicku a Walese z obyčajového práva³⁹ o pokladoch. Za poklady boli považované iba predmety zo zlata a striebra, ktoré boli zámerne schované. Všetky tieto poklady v prípade nálezu pripadali Korune. V 19. storočí sa pomaly začalo prihliadať aj na inú než finančnú hodnotu pokladov, preto vláda v roku 1886 vyhlásila, že nálezy budú po novom ponúkané do múzeí a nálezcovia dostanú vyplatenú finančnú odmenu. Majitelia pozemkov, kde boli poklady nájdené, žiadnu náhradu nedostávali.⁴⁰

Tento systém fungoval relatívne dobre až do sedemdesiatych rokov 20. storočia, kedy sa aj v Spojenom kráľovstve začalo rozširovať používanie detektorov kovov. Problémy, ktoré v praxi vznikali, veľmi dobre demonštruje napríklad prípad *Attorney-General for the Duchy of Lancaster v. G.E. Overton (Farms)*. Spor sa týkal nálezu 8 000 mincí z 3. storočia nášho letopočtu, ktorý si nálezca nárokoval pre seba. Vzhľadom na to, že mince obsahovali iba 0,2 až 6 % striebra, nemohli byť podľa platného práva považované za poklad, a teda nakoniec naozaj pripadli nálezcu. Prípad jasne ukázal, že aktuálne pravidlá vylučujú z definície pokladu mnohé významné nálezy, vďaka čomu mohla Koruna prichádzať o veľkú časť archeologického dedičstva.

Situácia vrcholila v roku 1996, kedy bol prijatý tzv. *Treasure Act*, teda zákon o pokladoch. Zákonodarca sa, podobne ako v Rakúsku, roz-

■ Poznámky

³⁵ Ibidem, s. 282.

³⁶ Ibidem, s. 284.

³⁷ Ibidem, s. 283–284.

³⁸ Ibidem, s. 284–286.

³⁹ Kontinentálny a anglosaský právny systém vykazujú v mnohých ohľadoch zásadné odlišnosti. Napriek tomu je aj v Spojenom kráľovstve evidovaná rozsiahla činnosť amatérskych hľadačov, ktorá núti zákonodarcu venovať problematike ochrany archeologického dedičstva pozornosť. Pri hľadaní vhodného modelu vlastníctva a súvisiacej ochrany archeologických nálezov je preto vhodné reflektovať aj prístupy vychádzajúce z iných právnych tradícií a systému.

⁴⁰ Roger Bland, A pragmatic approach to the problem of portable antiquities: the experience of England and Wales, *Antiquity* LXXIX, 2005, č. 304, s. 440–447, cit. s. 440–441.

hodol držať tradície a neodchýliť sa úplne od zavedených pravidiel. Preto tento predpis nepozná termíny ako archeologický nález a rozhodne ho nemožno považovať za obdobu českého a slovenského pamiatkového zákona v tom ohľade, že by komplexne upravoval ochranu kultúrneho dedičstva krajiny. Okrem povinnosti nahlásiť nález pokladu do 14 dní, zákon platný na území Anglicka, Walesu a Severného Írska spresnil definíciu pojmu poklad. Do tejto skupiny od roku 1997 patrili:

1/ všetky predmety odlišné od mincí staré aspoň 300 rokov s minimálnym obsahom vzácnych kovov 10 %,

2/ všetky skupiny mincí z jedného nálezu staré aspoň 300 rokov,

3/ iné predmety nájdené spoločne s iným pokladom a

4/ skupiny prehistorických kovových predmetov z jedného nálezu.

Za odovzdanie pokladu prináleží nálezcovi odmena podľa jeho trhovej hodnoty. Naopak, za jeho neohlásenie a neodovzdanie hrozí nálezcovi pokuta, trojmesačné odňatie slobody alebo aj kombinácia oboch predošlých.⁴¹

K samotnej definícii pokladu je nutné poznamenať, že v definícii pokladu, a teda nálezu, ktorý patrí Korune, stále chýba veľké množstvo druhov nálezov, ktoré môžu mať významný dopad na poznávanie kultúrneho dedičstva.⁴² Z tradičných archeologických nálezov možno zmieniť napríklad keramiku, sklenené predmety, kostrové pozostatky (ako ľudské, tak aj zvieracie) či kamenné nástroje. Chýbajú tiež nálezy jednotlivých mincí a iných kovových predmetov. Všetky tieto predmety môžu byť považované za poklad jedine za predpokladu, že sú súčasťou väčšieho nálezu, definícia totiž primárne cieľi iba na skupiny artefaktov. Za iných okolností tieto predmety zmienenému zákonu nepodliehajú. Autority môžu maximálne nález zadržať za predpokladu, že vlastnícke právo k nemu nie je jednoznačne vyriešené. Tradične ide o spory medzi nálezcami a vlastníckmi pozemkov. V prípade, že si majiteľ pozemku nárokuje navrátenie nálezu, vec môže byť predmetom civilného sporu. Predmetný zákon preto hľadačom odporúča, aby s vlastníckmi pozemkov uzavreli písomnú dohodu o všetkých relevantných aspektoch ešte pred zahájením hľadania.⁴³ Zásadná, aj keď z pohľadu spracovávanej témy okrajová, je aj skutočnosť, že žiadny právny predpis nevyžaduje, aby archeologické výskumy vykonávali výhradne osoby s vzdelaním v odbore archeológia. Jedinou podmienkou je, aby bol výskum na chránených lokalitách⁴⁴ schválený príslušnými orgánmi.⁴⁵

Ako už bolo naznačené, vyššie popísané pravidlá neplatia na celom území Spojeného kráľovstva. Škótske obyčajové právo predpisuje v mnohých ohľadoch odlišný prístup k nálezom. Ani tu síce nie je pojem pokladu neznámy,⁴⁶ bežne sa však aj na tieto predmety uplatňuje koncept *bona vacantia*, teda predmetov bez majiteľa. Za predpokladu, že neexistuje dôkaz či domnienka vlastníctva a bez ohľadu na hodnotu a materiál predmetu a tiež bez ohľadu na to, či bol predmet skrytý alebo stratený, prislúcha takýto nález Korune, ktorá je zodpovedná za jeho náležité uskladnenie v múzeu. Pri výkone práv k archeologickým nálezom sa úrady spoliehajú na odporúčania expertného orgánu známeho ako *Scottish Archaeological Finds Allocation Panel*. Do zákona sa všetky uvedené pravidlá dostali až v roku 2008. Ten predpokladá aj variant, kedy nález ostane vo vlastníctve nálezcu, ten však vlastníctvo nemôže nadobudnúť až do momentu, kým nie je proces „zhodnotenia“ nálezu ukončený. Podobne ako v zvyšku Spojeného kráľovstva, nemá žiadne majetkové práva vlastníč pozemku a rovnako ani investor financujúci organizovaný archeologický výskum.⁴⁷

Dopad právnej úpravy na ochranu hnutelných archeologických nálezov v Spojenom kráľovstve

Nie všetky predmety, ktoré môžu byť považované za archeologické nálezy, spĺňajú definíciu pokladu a stávajú sa majetkom Koruny. Uvedomujúc si túto skutočnosť, zaviedli miestni pamiatkari tzv. *Portable Antiquities Scheme (PAS)*, voľne preložitelný ako „projekt hnutelných starožitností“. V zásade ide o dobrovoľný systém na zaznamenávanie archeologických nálezov nájdených amatérskymi hľadačmi v Anglicku a Walesu. Teoreticky by sa tak v databáze PAS mali nachádzať všetky nálezy nespádajúce do kategórie pokladu.⁴⁸ Podľa Kellehera je tento systém vhodným nástrojom k zblíživaniu archeológov, numizmatikov a hľadačov a predstavuje tiež možnosť oslovenia širšej verejnosti. Z odborného hľadiska v systéme vidí potenciál na otváranie nových výskumných otázok.⁴⁹

Podľa výročnej správy z roku 2013 bolo v systéme za 17 rokov evidovaných približne milión archeologických nálezov. Pokiaľ ide o samotný rok 2013, bolo nálezov takmer 81 000, pričom 90 % pochádzalo od amatérskych hľadačov. Objavené tiež boli nové archeologické lokality a nahlásených bolo takmer 1000 pokladov.⁵⁰ Zdá sa teda, že systém umožňujúci súkromné vlastníctvo prináša isté úspechy. Hľadači sú si vedomí skutočnosti, že pri dodržaní zákonných podmienok im nehro-

zia žiadne postihy, následne sa teda neboja o svoje nálezy verejne podeliť. Vzhľadom na to, že z odborného hľadiska nie sú vždy najdôležitejšie samotné predmety, ale sprievodné informácie,⁵¹ dá sa teoreticky povedať, že nedochádza k zásadnému poškodeniu kultúrneho dedičstva. Koniec koncov, najvýznamnejšie nálezy sú aj tak považované za poklady, ktoré sú uložené v miestnych múzeách.

■ Poznámky

41 Derek Fincham, A Coordinated Legal and Policy Approach to Undiscovered Antiquities: Adapting the Cultural Heritage Policy of England and Wales to Other Nations of Origin, *International Journal of Cultural Property* XV, 2008, s. 347–370, cit. s. 352–353.

42 Godfrey Cole, Hoards, Archaeology and the Law, *Art Antiquity and Law* XVII, 2012, č. 3, s. 223–241, cit. s. 230.

43 Ibidem, s. 236–237.

44 Nakoľko pojem archeologickej lokality, pamiatky či náleziska český právny poriadok nepozná, v českom prostredí by ekvivalentom mohli byť nehnuteľné archeologické nálezy prehlásené za kultúrne alebo národné kultúrne pamiatky. Najbližšie sa k uvedenému pojmu blíži územie s archeologickými nálezmi, ktoré však právne definované opäť nie je. Rovnako úplne absentujú plány území s archeologickými nálezmi, ktoré môžu vydávať krajské úrady. Za takýchto okolností je v zásade celé územie Českej republiky považované za územie s archeologickými nálezmi. Oproti tomu za archeologické lokality možno považovať skôr konkrétne významné náleziská (napr. podľa slovenského zákona č. 49/2002 Z. z. je archeologické nálezisko „nehnuteľná vec na topograficky vymedzenom území s odkrytými alebo neodkrytými archeologickými nálezmi v pôvodných nálezových súvislostiach“). Z uvedeného preto vyplýva, že tieto pojmy sa rozsahovo takmer vôbec neprekrývajú a nie sú navzájom zastupiteľné. Zákon č. 40/2002 Z. z., o ochrane pamiatkového fondu, <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2002-49>, vyhľadané 20. 9. 2020, cit. ust. § 2 ods. 6.

45 Fincham (pozn. 41), s. 354.

46 Podľa veľmi všeobecnej definície ide o cenné predmety, ktoré boli skryté.

47 Cole (pozn. 42), s. 239.

48 Richard Kelleher – Ian Leins, Coins in Context. Archaeology, Treasure and the Portable Antiquities Scheme, In: Barrie Cook (ed.), *The British Museum and the Future of UK Numismatics. Proceedings of a conference held to mark the 150th anniversary of the British Museum's Department of Coins and Medals*, London 2011, s. 18–24, cit. s. 22.

49 Ibidem, s. 24.

50 Michael Lewis, *The Portable Antiquities Scheme Annual Report 2013*, London 2014, cit. s. 3–4.

51 Michael Lewis, A Detectorist's Utopia? Archaeology and Metal-Detecting in England and Wales, *Open Archaeology* 2016, 2016, č. 2, s. 127–139, cit. s. 134.

Podobne ako v iných krajinách, ani tu však nie je situácia jednoznačná. Aj napriek liberálnemu prístupu sa stále nájde veľké množstvo hľadačov, ktorí túto činnosť vykonávajú protiprávne. Typicky ide napríklad o hľadanie na chránených lokalitách, zmieniť možno napríklad známy Hadriánov val.⁵² Rovnako tiež treba rátať so skutočnosťou, že nie všetky nálezy spĺňajúce parametre pokladu sú poctivo ohlasované príslušným úradom. Samotná činnosť hľadačov je veľmi ťažko kontrolovateľná,⁵³ v spojitosti s liberálnym prístupom v Spojenom kráľovstve je tak ochrana archeologického dedičstva výrazne závislá na morálke hľadačov.

Uplatnenie princípov profesora Younga v Spojenom kráľovstve sa pravdepodobne líši v závislosti od toho, či ide o predmety z kategórie pokladu, alebo nie. U pokladov by naplnenie princípov nemalo byť problémom, podobne ako v Českej republike. U archeologických náleзов, ktoré sú v súkromnom vlastníctve, je problematika komplikovanejšia. Vďaka systému PAS je do veľkej miery zabezpečený princíp prístupu verejnosti, veľké množstvo predmetov je totiž touto formou zverejnené. Princípy ochrany a údržby a integrity však nemusia byť vždy napĺňané adekvátne.

Tri rôzne prístupy, tri rôzne výsledky?

Predchádzajúce kapitoly predostreli tri rozdielne prístupy k otázke vlastníctva archeologických náleзов. Podobný model volia Česká a Slovenská republika, keď všetky nálezy patria štátu, či prípadne kraju a obci. Súkromné vlastníctvo je teda zásadne vylúčené. Veľmi podobný prístup má v rámci Spojeného kráľovstva aj Škótsko, kde všetky stratené či schované predmety pripadajú Korune. Právne predpisy takto však neupravujú priamo archeologické nálezy, tie sú iba konkludentne do skupiny zahrnuté. Anglicko a Wales tiež priznávajú vlastnícke práva Korune, týka sa to však len predmetov, ktoré spadajú do legálnej definície pokladu. Množstvo predmetov, ktoré by tak v Českej republike spĺňali definíciu archeologického nálezu, do tejto skupiny nepatrí a môže tak byť predmetom súkromného vlastníctva. Najšpecifickejší prístup volí Rakúsko. Majiteľmi každého archeologického nálezu by mali byť spoločne vlastníci pozemku a nálezcov. Tí vlastní nálezy v ideálnom pomere. Na strane nálezcov však nemusí nutne vystupovať len fyzická osoba, napr. amatérsky hľadač, môže ísť kľudne o právnické osoby vykonávajúce štandardné archeologické výskumy. Tieto osoby môžu mať ako súkromnoprávnu, tak aj verejnoprávnu povahu.

Jednotlivé archeologické nálezy môžu byť ohrozené napríklad v súvislosti so stavebnou činnosťou, do veľkej miery však k ich poškodeniu či strate dochádza aj hľadačskou činnosťou jednotlivcov. Miera slobody výkonu tejto činnosti sa z veľkej časti odvíja práve od prístupu k vlastníctvu archeologických náleзов. Krajiny preferujúce vlastníctvo štátu alebo jeho zložiek sa logicky snažia limitovať hľadanie náleзов, aby tak obmedzili ich odcudzenie. Napríklad za predpokladu, že nálezy môžu vlastníť aj fyzické osoby, celoplošný zákaz hľadania by nedával zmysel. Preto v Anglicku a Walese pristúpili skôr k prísnejšej ochrane vybraných významných lokalít. Pravdepodobne najhoršiu mieru ochrany archeologických náleзов poskytuje rakúsky prístup. Veľké množstvo náleзов ostáva aj po ukončení výskumov v spoluvlastníctve, umiestňovanie náleзов do múzeí, starostlivosť o ne či iné nakladanie musia byť tým pádom značne komplikovanejšie. V niektorých prípadoch sú tieto vzťahy vysporiadané a podiely vlastníkov pozemkov sú odkúpené nálezcom, keď však k tomu nedôjde, celá situácia je výrazne neprehľadná.

Ako však ukazuje činnosť správnych orgánov či množstvo náleзов publikovaných na internete v Česku⁵⁴ alebo Rakúsku⁵⁵ a rovnako aj v oficiálnom anglickom systéme PAS,⁵⁶ žiadny z uvedených prístupov amatérske hľadanie náleзов neeliminuje. Aké sú teda reálne dopady právnej úpravy na ochranu archeologického dedičstva?

V Česku a na Slovensku je hľadanie archeologických náleзов protiprávnou činnosťou v prípade, že hľadači nespôlupracujú s organizáciami oprávnenými k výkonu archeologických výskumov. Je tak len veľmi nepravdepodobné, že by sa ich nálezy niekedy dostali do zbierkových inštitúcií. Oveľa väčšia je pravdepodobnosť, že sa tieto predmety stanú súčasťou súkromnej zbierky alebo predmetom čierneho obchodu. Obdobné následky, zdá sa, má aj rakúsky prístup a v prípade pokladov aj prístup anglický.

Oproti tomu liberálnejší anglický prístup k nálezom nespĺňajúcim definíciu pokladu spoľieha na zodpovednosť jednotlivcov. Tí v prípade náleзу majú možnosť naložiť s predmetom podľa vlastného uváženia. Mnohokrát sa nálezcovia nájdenými artefaktmi pochvália a zverejnia ich v systéme PAS. Aj keď nakoniec nálezy nie sú fyzicky umiestnené v múzeách, ostáva zachovaná aspoň časť informácií a ohrozenie archeologického dedičstva tak môže byť o niečo menšie.

Článok vznikol v rámci grantového projektu Nástroje ochrany archeologického dedičstva Špecifického výzkumu GAMU (MUNI/A/1352/2019).

■ Poznámky

52 Chiara Girordano, Police scramble to Hadrian's Wall to stop 'nighthawk' metal detectorists damaging ancient structure, *INDEPENDENT*, <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/hadrian-s-wall-metal-detectors-damage-police-northumberland-a9093736.html>, vyhľadané 20. 9. 2020.

53 Antal, Využívanie detektoru kovov pri hľadaní archeologických náleзов (pozn. 25), s. 75–79.

54 Antal, Využívanie detektoru kovov pri hľadaní archeologických náleзов (pozn. 25), s. 47–55.

55 Karl (pozn. 34), s. 285.

56 Portable Antiquities Scheme, Database, <https://finds.org.uk/database>, vyhľadané 20. 9. 2020.